

İSLAM AİLE HUKUKUNDA KARI-KOCA ARASINDA MEYDANA GELEN ANLAŞMAZLIKLARA ÖNERİLEN ÇÖZÜMLER

Mesut BAYAR

Ankara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Öğrencisi

ÖZET

İslâm'da aile, korunması gereken değerlerin başında yer alır. Bu sebeple İslâm dini ailenin korunmasına çok önem vermiş ve ailenin iyi bir şekilde idare edilmesi için birtakım hükümler koymuştur. Buna göre, aile yuvasını kuran karı-kocadır. Bu yuvanın kurulmasını sağlayan ise evlilik sözleşmesidir. Evlilik sözleşmesi, karı-kocaya belirli hak ve sorumluluklar yükleyerek bu beraberliğin devamlı olmasına imkân sağlar. Bu hak ve sorumlulukların eşler tarafından ihmal edilmesi, aile hayatında sorunlar doğurur. Aile sorunlarından biri, karı-koca arasında meydana gelen anlaşmazlıklardır. Makalemizde bu anlaşmazlıklara önerilen çözümleri ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Aile, Nikâh, Nüşûz, Şikak, Hakem,

THE PROPOSED SOLUTIONS FOR DISPUTES OCCURRING BETWEEN WIFE-HUSBAND IN İSLAMIC FAMILY LAW

ABSTRACT

Family in Islam, is located at the beginning of the values to be protected. Therefore, Islam has given importance to the protection of the family and has some provisions to the family be managed well. Accordingly, wife and husband who are settle down matrimonial home. It also the marriage contract what lets the matrimonial home. Marriage contract, loads certain rights and responsibilities to wife and husband so ensures to this togetherness be continued. When are neglected these rights and responsibilities, by husband and wife causes problems in the family life. One of the problems of family disputes between husband and wife. In our article we will discuss the suggested solutions to this disputes.

Key Words: Islamic Law, Family, Marriage, Mutiny, Dissension, Mediator

GİRİŞ

Ailenin oluşumu, ailenin sona ermesi ve ailenin idare edilmesi gibi aile hukuku ile ilgili konular, özellikle son dönemde oldukça önem kazanmıştır. Bunlar arasında; ailenin idare edilmesi meselesi ayrıca önemli olmaya başlamıştır. Evin gelir ve giderlerini dengede

tutup, mevcut imkânlarını en iyi şekilde kullanarak, ailenin ekonomik düzeyine uygun bir hayat sağlamak, aile içi ihtilaf ve anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmak, karşılıklı saygı, sevgi ve hoşgörünün yerleştirilip sürdürülmesini sağlamak gibi konular aile idaresinin temel işlerinden bazılarıdır.

Bunların içinde aile içi ihtilaf ve anlaşmazlıkların çözümü oldukça önemlidir. Eşler arasında meydana gelen anlaşmazlıklar ve ebeveyn ile çocuklar arasında yaşanan sorunlar aile içi ihtilaflara örnek olarak gösterilebilir. Karı-koca arasında meydana gelen anlaşmazlıklar, aile içi ihtilafların ve anlaşmazlıkların en önemlisidir. Bu sebeple; eşler arasında meydana gelen anlaşmazlıkları çözmek, daha fazla önem kazanmaktadır. Bu çözümün sağlanması, çözüm yollarını bilmek ile mümkün olabilir. Bunu göz önünde bulundurarak, “İslâm Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümler” konusunu araştırmaya değer bulduk.

Makaleyi üç bölüme ayırdık. Birinci bölümde; konunun daha iyi anlaşılması bakımından bilinmesi gereken “aile ve nikâh” kavramlarını analiz etmeye çalıştık. Bu bölümde, İslâm’ın aileye ve aileyi oluşturan evliliğe verdiği önem hakkında kısaca bilgi vermeye çalıştık.

İkinci bölümde ise, eşler arasında meydana gelen anlaşmazlıkları içeren nüşûz ve şikâk kavramlarının tahlilini yaptık. Bu bölümde, bu iki kavramın kapsamı hakkında İslam hukukçularının görüşlerini naklettik.

İslâm’ın önerdiği çözümleri ise üçüncü bölümde anlatmaya gayret ettik. Çalışmamızın esasını oluşturan bu bölümde nüşûz ve şikâka önerilen çözümleri, ayrı başlıklar altında ele alarak konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamaya çalıştık.

Çalışmanın tamamında, İslâm’ın aileye ne kadar önem verdiğini ve uzun süren aile içi ihtilaflara rağmen ailenin devam ettirilmesini ne derece teşvik ettiğini göstermeyi amaçladık.

I. AİLE VE NİKÂH

A. Aile

Aile; Arapça bir kelime olup, sözlükte bir kimsenin geçimini temin ettiği ev halkı¹ demektir. Günümüz Arapçasında “usre” kavramı, Türkçedeki aile kavramının karşılığı olarak kullanılmaktadır. Klasik kitaplarda ise üsre kavramı yerine “âl”, “ehl” ve “iyâl” gibi kavramlar kullanılmış, bu kavramlara istilahî bir anlam yüklenmemiştir. Bu sebeple, ailenin terim anlamları yenidir. Kavrama genel bir bakış açısı getiren istilahî tanımlardan biri şudur: “Aile; doğum, evlilik ve süt bağı ile birbirine bağlı bulunan fertlerin meydana getirdiği sosyal bir kurumdur.”²

¹ Heyet, *Mu’cemu’l-Vasît*, İstanbul 1992, II, 636–638.

² Karaman, Hayrettin, *İslâm’da Kadın ve Aile*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006, s. 59.

Aileye ait hükümler fıkıh kitaplarında tek bir başlık altında incelenmemiş, “Kitabu'n-Nikâh” ve “Kitabu't-Talâk” gibi başlıklarla müstakil olarak ele alınmıştır.³ Bu açıdan klasik dönem fıkıh kitaplarında aile ile ilgili tüm konuları kapsayan bir kavram yoktur.

Kanunlaştırma hareketlerinin ardından, aile ilgili konuların tümünü kapsayan kavramlar kullanılmaya başlanmıştır. İslâm ülkelerinin batı menşeli kanunlarla tanışması ile beraber İslâm hukuku literatürüne, aile hukuku ilgili olan konuları içeren batı menşeli; “personal status” ve “personal statute” kavramlarına karşılık olmak üzere “el-Ahvâlû's-Şahsiyye” kavramı girmiştir.⁴

İslâm aile hukukuna ilişkin hukuki mevzuatın kaynağını Kur'an ve Sünnet oluşturmaktadır. Bu iki asli kaynağın, hukukun öteki dallarında dikkati çeken genel ilkeleri belirlemekle yetinme yönteminin aksine aile hukukunda; hukuk tekniği açısından detay kabul edilebilecek kadar ayrıntılara indikleri, kısaca apayrı bir yöntem izledikleri görülmektedir. İslam hukukunda evlenme ve boşanma ile ilgili hükümlerin, gerek kaynak ve sistematik; gerekse hukuk siyaseti açısından bu derece önem arzemesi, İslam dininin aileye bakış açısı ile yakından ilgilidir.⁵

Aile kurumu, hem bireyin gelişiminde hem de toplumun medenileşmesinde rol oynayan, insanlık için faydası ve önemi tartışılmaz bir kurumdur. İnsanlık, her zaman ve zeminde aile kurumuna ihtiyaç duymuş ve bundan sonra da ihtiyaç duymaya devam edecektir. Bu sebeple İslâm'da ailenin korunmasına çok önem verilmiştir. İslâm'da eşlerin anlaşmazlığı için önerilen çözümler, çocukların terbiyesi konusunda⁶ ve anne-babaya iyi davranılması gerektiği⁷ yönündeki tavsiyeler, ailenin İslâm'da ne kadar önemsendiğini bize açık bir şekilde göstermektedir.

Evliliğin önemine vurgu yapan, evliliğin(nikâhın) ciddiyetini bildiren, aile üyelerinin birbirlerine karşı olan sorumluluklarını belirleyen ve hangi haklara sahip olduklarını açıklayan tüm ayet ve hadisler, İslâm'ın aileye verdiği önemin bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir.

B. Nikâh

³ Heyet, *el-Mevsûatu'l-Fikhiyye*, Vizâretu'l-Avkâf ve's-Şûunu'l-İslâmiyye, Kuveyt 1986, IV, 224.

⁴ Dağcı, Şamil, “İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1999, XXXIX, 175.

⁵ Dağcı, 175.

⁶ Çocuğun hem anne hem de baba üzerinde hakları vardır. Çocuğun ebeveyn üzerindeki haklarının ne kadar büyük olduğunu ve onların sorumluluklarının ne derece önemli olduğunu aşağıdaki hadis bize açıkça göstermektedir: “Hiçbir baba, çocuğuna güzel terbiyeden daha üstün bir hediye vermiş olamaz.” Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Serve, *es-Sünen*, Mektebetu'l-Meârif, Riyad t.y., s. 444.

⁷ Anne-babanın evladı üzerindeki hakları çoktur. Evladın bu hakkı ihlal etmesi, İslam âlimleri nazarında büyük günahlardan sayılmıştır. Aşağıdaki ayet, anne babanın çocuk üzerindeki hakkını gerekçeleriyle beraber açıklamaktadır: “Biz insana, ana babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır.” Lokman, 31/14.

Arapça bir kelime olan nikâh; sözlükte, evlenmek ve cinsi münasebette bulunmak anlamlarına gelir.⁸ Bir fıkıh terimi olarak nikâh şöyle tanımlanmıştır: “Bir akittir ki, kasten mülkî mut’ayı ifade eder. Kasten tabiri; evlenmeyi cariyeye satın almadan ayırmak için kullanılmıştır. Çünkü cariyede asıl maksat, kölelik kaydı altında ona sahip olmaktır. Hâlbuki evlenmede bahse konu olan mülki mut’a, kadının kadınlığından faydalanma anlamına gelir.”⁹

Çağdaş İslâm hukukçuları ise, nikâhın tanımında karşılıklı hak ve sorumluluklara vurgu yapmışlardır. Bu tanımlardan biri şudur: ”Evlilik, karı-koca arasında birlikte yaşamaya ve yardımlaşmaya müsaade eden ve taraflara karşılıklı hak ve vazifeler yükleyen bir akittir.”¹⁰ Bu tanım, evlilik akdinin diğer akitlerden farklı olduğunu göstermektedir. Çünkü diğer akitlerde “mülkî istifade” esas iken, evlilik akdinde “ahlakî ve insanî yardımlaşma” ön plandadır.

Klasik kitaplarda geçen “mülkî istifade” şeklindeki izâhın, kelimenin ta’rifini yapan İslâm âlimlerinin evliliğe genel bakışlarını yansıtmadığı, evliliğin dinî ve ahlakî diğer yönlerinin zaten bilinmekte olduğu varsayılarak tanımlarda “mülkî mut’a” yönünün ön plana çıkartıldığı tespitleri yapılmıştır.¹¹ Bazı âlimlerin¹² evliliği ibadet olarak görmeleri bu tespitin doğru olduğunu göstermektedir.

İslâm’da aile; nikâh akdi ile kurulur. Bu akit, eşlere karşılıklı hak ve sorumluluklar yükler. İslâm dini, karı-kocanın kendi fiziksel ve duygusal yapılarını göz önünde bulundurarak onlara ayrı görevler vermiş, böylece aile düzenini sağlamaları konusunda onlara yol göstermiştir. Kur’an’da “*Erkekler, Allah’ın bir kısmını diğer kısmına üstün kılması ve mallarından infak etmesi sebebiyle kadınların koruyucusudurlar.*”¹³ buyrulmaktadır. Hadiste ise “*Hepiniz çobansınız. Hepiniz raiyetinizden sorumlusunuz. Âmir (memurlarının) çobanıdır. Erkek ailesinin çobanıdır. Kadın da kocasının evinin ve çocuğunun çobanıdır. Netice itibariyle hepiniz çobansınız ve hepiniz idare ettiklerinizden sorumlusunuz.*”¹⁴ buyrulmaktadır.

Yukarıdaki ayet ve hadise göre; İslâm hukukunda, ev idaresi ve ihtiyaçlarını temin etme vazifesi, kısaca ev reisliği erkeğe verilmiştir. Ev hanımlığı, ev reisine itaat etme ve ailenin şerefini koruma görevi de kadına verilmiştir. Çünkü fiziki ve ruhi özellikler, vazife ve sorumlulukların yukarıda açıklandığı şekilde taksimini gerektirmektedir.

⁸ İbn Manzûr, Ebu Fadl Celâluddin Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1997, IV, 257.

⁹ İbnü'l Hümâm, Kemâlüddin Muhammed b. Abdulvâhid *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut 2003, III, 186.

¹⁰ Ebu Zehra, Muhammed, *el-Ahvalü's-Şahsiyye*, Daru'l-Fikr'l-Arabî, t.y., s.17.

¹¹ Dağcı, 178.

¹² Kâsânî, Alâuddin Ebû Bekr b. Mes'ûd , *Bedâi'u's-Sanâi fi Ttertibi's-Şerâi'*, Beyrut 1986, II, 228; İbn Abidin, *Reddî'l-Muhtâr Ale'd Dürri'l- Muhtâr*, Dâru'l Kutubi'l-İlmiye, Beyrut t.y., II, 258.

¹³ Nisa, 4/34. Kelime anlamından yola çıkarak ve İslâm âlimlerinin bu konudaki yorumlarını göz önünde bulundurarak, ayette geçen “Kavvam” kavramını “Koruyucu ve gözetleyici” olarak tercüme ettik. Bu ayette, erkeğin kadına karşı “kavvam” olduğu söylenmiştir. Kavvam’ın ne manaya geldiği konusunda birçok görüş bulunmasına rağmen “aile reisliği” anlamı tercih edilmiştir. Bu aile reisliği, ayetin devamında da belirtilmiş olduğu gibi erkeğin daha dayanabilir olması ve evin geçimini sağlamasına bağlanmıştır. Ayetin devamında, kadının kocasına itaatinin kendisine “Saliha kadın” sıfatını kazandıracağına dikkat çekilmiştir.

¹⁴ Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahîh*, Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, Riyad 2008, III, 221.

Evlilik akdi, aile reisliği dışında karı-kocaya eşit hak ve sorumluluklar yükler. Nitekim Allah: “*Erkeklerin kadınlar üzerinde hakları olduğu gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır. Erkeklerin, kadınlar üzerindeki hakları, bir derece fazladır.*”¹⁵ buyurmuştur. Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: “*Hanımlarınızın sizin üzerinizde hakkı bulunduğu gibi sizin de onlar üzerinde hakkınız vardır. Sizin onlar üzerindeki hakkınız, sizden başka bir erkeğe yaygınızı (döşeginizi) çiğnetmemeleri ve sizin hoşlanmadığınız herhangi bir kimseyi izniniz olmadan evlerinize sokmamaları ve çirkin fiil ve hareketlerde bulunmamalarıdır.*”¹⁶

Evlilik akdinde tarafların hak ve sorumluluklarının belirlenmesi, kanun koyucuya aittir. Tarafların bizzat kendi arzularına bırakılmamıştır. Bu nedenle, evlilik akdine çoğu milletlerde dinî bir anlam ve kudsiyet verilmiştir.¹⁷ Yine bu sebeple tarafların karşılıklı beyanları ve rızalarına rağmen hukuk siteminin kabul etmediği evliliklere birçok toplumda izin verilmemektedir.¹⁸

İslâm dini açısından ailenin devamlılığı çok önemlidir. Bunun için ailenin kurulmasını ifade eden nikâh akdi, ciddi bir hukuki işlemdir. Bu perspektif doğrultusunda ayet ve hadislerde; eşlerin nikâhı önemli bir sözleşme ile yaptıklarına ve birbirlerine karşı iyi davranmaları gerektiğine dair ahlakî tavsiyelerle aile kurumunun devamlılığı desteklenmiştir. Nitekim “*Hem, siz eşlerinizle birleşmiş ve onlar da sizden sağlam bir söz almış iken, onu nasıl (geri) alırsınız?*”¹⁹ mealindeki ayette evliliğin ağır sorumluluklar yükleyen ciddi bir sözleşme (misak-ı galiz) olduğuna ve kolay bir şekilde bozulmayacağına dikkat çekilmiştir. Bu sebeple devamlılık, İslâm hukukunda evlilik akdinin şartlarından birisi sayılmış, geçici evlilikler caiz görülmemiştir.²⁰ Yine bu öneme binaen, evliliğin genel olarak müstehap, zinaya düşme riski olanlar için de vacip olması hükmü getirilmiştir²¹.

Eşler arasında meydana gelen sorunların çözümü için tavsiye edilen çözümlerde de evliliğin devamı, ciddiyeti ve önemi doğrultusunda bir tutumun izlendiğini görmekteyiz. Eşlerin birbirlerinin davranışlarına katlanmaları, birbirlerine yardımcı olmaları gerektiği yönünde ahlakî öneriler bulunduğu gibi, anlaşmazlık durumlarında eşlerin ne yapması gerektiğine dair hukukî öneriler de vardır. Kur'an-ı Kerim'in: “*Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur.*”²² mealindeki ayeti, sorunların büyütülmemesi, anlaşmazlıkların çözümü konusunda iyi niyetli olmaları bağlamında ahlakî bir tavsiyedir. Aynı doğrultuda: “*Bir mü'min erkek, bir mü'min kadına buğz etmesin. Çünkü onun bir huyunu beğenmezse*

¹⁵ Bakara, 2/228. Aile reisi olmasından kaynaklanan haklarıyla, erkeğin kadın üzerindeki hakkı bir derece fazladır.

¹⁶ Ebu Dâvud, Süleyman b.el-Eş'as, es-Sicistanî, *es-Sünen*, Beytu'l-Efkârî'd-Devliyye, Riyad t.y., s. 220.

¹⁷ Ebu Zehra, s. 18.

¹⁸ Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, *Türk Medeni Hukuku*, İstanbul Matbaacılık, İstanbul 1949, II, 10.

¹⁹ Nisa, 4/21.

²⁰ İbn Rüşd, Ebu Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *Bidâyetü'l- Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Beyrut 1995, III, 1370.

²¹ İbn Rüşd, II, 22-23; Kâsânî, II, 229; İbn Kudâme Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni*, Dâru Âlemi'l-Kutub y.y., 1997, VI, 447.

²² Nisa, 4/19.

başka bir huyunu beğenir."²³ mealindeki hadis de evlilikte fedakarlığın önemini bildiren ahlakî bir öneridir.

Görüldüğü gibi İslâm dini, ailenin sağlıklı yürümesi ve anlaşmazlıkların meydana gelmemesi için ahlakî önerilerle eşlerin vicdanlarına sorumluluk duygusunu yerleştirmiştir. Fakat çözümde ahlakî tavsiyelerle yetinmemiş, eşlerin anlaşmazlığı durumunda takip etmeleri gereken hukukî yolları da göstermiştir.

II. EŞLER ARASINDA MEYDANA GELEN ANLAŞMAZLIKLAR

Eşler arasında meydana gelen anlaşmazlıkları "geçimsizlik" kavramıyla ifade etmek mümkündür. Geçimsizliği de; eşlerden birinin sebep olduğu geçimsizlik ve iki eşin de sebep olduğu geçimsizlik diye iki kısımda mütalaa etmek mümkündür. Eşlerden birinin sebep olduğu geçimsizlik, erkeğin sebep olduğu geçimsizlik ve kadının sebep olduğu geçimsizlik şeklinde iki başlık altında değerlendirilebilir.

Fıkıh kitaplarında; eşlerden birinin sebep olduğu geçimsizlik için, "nüşûz" kavramı, ikisinin de sebep olduğu ve Türkçede "şiddetli geçimsizlik" şeklinde tabir edilen anlaşmazlığın karşılığı olarak da "şikak" kavramı kullanılmaktadır. İki kavram da Kur'an'da yer almaktadır.²⁴ Bazı kitaplarda ise şikak, "eşlerin karşılıklı nüşûzu" olarak kabul edildiğinden nüşûz konusunun içinde ele alınmıştır.²⁵

A. Nüşûz

Arapça bir kelime olarak neşz veya neşez lafzının çoğulu olan nüşûz; n-ş-z kökünden türemiş olup sözlükte yüksek yer, tümsek yer, yükselmek, ayağa kalkmak gibi anlamlara gelir.²⁶

Nüşûzun terim anlamı konusunda değişik görüşler vardır. Kadın için önerilen çözüm yollarının birden fazla olması, erkeğin evin reisi sayılması ve kadının ona bu konuda itaat etmesi gerektiği ile ilgili ayet ve hadislerin mevcudiyeti, fıkıh kitaplarında kadının nüşûzunun daha fazla vurgulanmasına sebep olmuştur. Bunun için fıkıh kitaplarında kadının nüşûzunu açıklamakla yetinenler çoğunluktadır.

Kitaplarında kadının nüşûzunu açıklamakla yetinen bazı âlimler, anlaşmazlıklara sebep olan kin, nefret, itaatsizlik ve kendisini büyük görme gibi anlamları nüşûzun tanımına dâhil etmişlerdir. Diğer âlimler, yukarıda verilen anlamlara kadının normal hayatındaki tavır değişikliğini de ekleyerek nüşûz kavramının kapsamını geniş

²³ Müslim, Ebu Hüseyin b. Haccac el-Kuşeyrî en-Nisaburî, *Sahih u Müslim*, Dâru İhyâi Kütübî'l-Arabî, Beyrut, 1991, II, 1092.

²⁴ Nisa, 4/34-35,128. Bu ayetler, söz konusu iki anlaşmazlık türünü nüşûz ve şikak kavramlarıyla nitelendirmekte ve ikisi için ayrı çözüm önerilerini sunmaktadır. Konu ile ilgili fikhî tespitlerin ilk dayanağı bu ayetlerdir.

²⁵ Heyet, *el-Mevsûatu'l-Fikhiyye*, XL, 284-319.

²⁶ Zebidî, Muhibbuddin Ebu Feyz es-Seyyid Murteza, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmus*, Matbaatü Hükûmeti'l-Kuveyt 1975, XV, 354; Firûzâbâdî, Ebu Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Amme Li'l-Kitab, t.y, II, 192.

tutmuşlardır. Bunlara göre nüşuz; kadının kocasına itaat etmesi gereken hususlarda ona itaat etmemesidir. Nitekim kadınların kocalarına itaatının gerekli olduğunu ifade eden ayette, itaat etmeyen kadınlar için “naşizât” kavramı kullanılmış, salih kadın olma özelliklerine sahip olmaları da “itaat edenler” anlamına gelen “kanitât” olmalarına bağlanmıştır. Bu durumda nâşize kadın, itaat etmeyen kadın; kânite kadın da itaat eden kadındır.²⁷

Bazı âlimlere göre ise nüşûz; kadının kocasına buğz edip başkasını sevmesi,²⁸ bazılarına göre de kocasından kendisini üstün görmesidir.²⁹ Bu iki tanımı da eşlerin bir arada yaşamalarını zorlaştırması açısından önemli buluyoruz. Çünkü başkasını seven bir kadın, kocasını sevmez. Sevginin olmadığı bir durumda da anlaşmazlık çıkar ve sonunda şiddetli geçimsizlik meydana gelir.

Kadının kendisini eşinden büyük görmesi de aynı şekilde geçimsizlikle sonuçlanır. Rivayetlere göre Zeyneb bint-i Cahş, Kureyşin soylu ailelerinden birine mensuptu. Evlendirildiği Zeyd b. Harise ise azad edilmiş bir köle idi. Zeyneb, kendisini ondan üstün görmeye devam ettiği için aralarında şiddetli geçimsizlik hüküm sürüyordu. Zeyd’in Zeyneb’i boşama isteğini Hz. Peygamber defalarca geri çevirmiş, ama sonunda bu evlilik boşanma ile sonuçlanmıştı.³⁰

Bu rivayet, sonraki dönemlerde fıkıhçılar arasında “evlilikte denklik” konusunu gündeme getirmiş ve İslâm hukukçularının büyük çoğunluğu, nikâhın geçerli olması için, kocanın kadına denk olması gerektiği kanaatine varmıştır.³¹

Bazı Şafîî³² ve Hanbelî fıkıhçıları,³³ kadının nüşûzunun hem sözle, hem de fiile gerçekleşebileceği yönünde görüş beyan etmişlerdir. Bu, kadının nüşûzunu en geniş kapsamda açıklayan görüştür.

Fukahanın bir kısmı, tanımlarına erkeğin nüşûzunu dâhil etmiştir. Bazıları kadın ve erkek için nüşûzun farklı anlamlara geldiğini düşünürken; diğerleri, nüşûzun iki taraf için

²⁷ Cessas, Ebubekir Ahmed b. Ali er-Razi, *Ahkamu’l-Kur’an*, Beyrut 1993, II, 187; İbn Teymiyye, Ebu Abbas Takıyyuddîn Ahmed bin Abdülhalîm b. Mecdiddîn b. Abdüsselâm b. Teymiye el-Harranî, *Mecmû’u’l-Feteva’l-Kübra*, Riyad 1977, XIV, 211; Ebû Zehra, s. 277.

²⁸ İsfahânî, Ragıb, *el-Müfredat fi Garibi’l-Kur’an*, Beyrut 2005, s.495.

²⁹ Tabersi, Ebu Ali Fadl b. Hasan, *Mecmeu’l-Beyan fi Tefsiri’l-Kur’an*, Beyrut 1994, III, 76.

³⁰ Kurtubî, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Cami’ li Ahkami’l-Kur’an*, Beyrut, 2006, XIV, 124.

³¹ Kâsânî, II, 501; Şirbînî, Şemsuddin Muhammed b.Hatîb, *Muğni’l-Muhtac*, Dârü’l-Ma’rife, Beyrut 1999, III, 270; İbn Kudâme, II, 68.

³² Nevevi, Ebu Zekeriya Muhyiddin b. Şeref, *Kitabu’l-Mecmu’ Şerhu’l-Mühezzebi li’ş-Şirazi*, Kahire 1995, XVIII, 145. İmam Şafîî’nin sözleri bu kaynaklarda şöyle geçmektedir: “Nüşûz, bazen söz ile bazen de fiil ile olur. Mesela söz ile olması daha önce kendisini çağırdığında “efendim, buyur” diyen ve kendisine seslendiğinde sözünü dinleyen bir tavırda iken, sonradan değişmesidir. Fiil ile olan ise, daha önce yanına girdiğinde ayağa kalkıp emrine koşarken ve kendisini istediğinde güler yüzle yatağına gelirken, sonra birdenbire değişivermesidir. İşte bunlar, o kadının nüşûzunun ve isyan ettiğinin emareleridir. Bu durumda onun geçimsizliği anlaşılır. Bu gibi şeylerin ortaya çıkışı geçimsizlik endişesi doğurur.”

³³ İbn Kudâme, VII, 2954. Burada verilen örnekte geçen sözler ile İmam Şafîî’ye ait dipnotta verdiğimiz sözler birbirlerine çok yakındır.

de aynı anlamları ifade ettiği kanaatindedir. Kur'an'da geçimsizliğin sebebi olan eşlerin ikisi için de nüşûz kavramının kullanılması bu görüşün ortaya çıkmasını sağlamıştır.³⁴

Nüşûzun iki taraf için farklı anlamlara geldiğini düşünenlere göre nüşûz; kadının kocasına itaat etmemesi, erkeğin de hanımına eziyet etmesidir.³⁵ Kelime anlamından ve Kur'an'da geçtiği şekliyle yola çıkarak bu anlama ulaşmak mümkündür.

Bazı âlimler ise iki tarafın nüşûzuna da aynı anlamı vermiştir. Bunlara göre nüşûz, eşlerden her birinin diğerlerinden nefret etmesidir.³⁶ İbn Âşur "Karı-koca uyumuna aykırı durumlar" diyerek bu görüşü özetlemiştir.³⁷

Bütün açıklamalardan çıkan sonuca göre nüşûz; itaat etmeme, birbirlerinden yüz çevirme ve nefret etmedir. Nüşûzu sadece kadın için düşünenler, itaatsizlik anlamı üzerinde yoğunlaşmıştır. Hem erkek hem kadın için düşünenler ise daha çok nefret etme ve birbirlerinden yüz çevirme anlamlarına yönelmişlerdir. İbn Âşur'un "Karı-koca uyumuna aykırı durumlar" şeklindeki tanımı, tüm tanımları hem özetlemekte hem de kapsamaktadır.

B. Şikak

Şikak kelimesi sözlükte; iki grup arasındaki düşmanlık, iki kişi arasındaki anlaşmazlık ve uyuşmazlık demektir.³⁸ Fakihler, "şikak" kelimesine dildeki anlamından ayrı tanım yapmamışlar, hukukî anlamını dildeki anlamına dâhil etmişlerdir.³⁹

O halde şikak, iki kişi arasında gerçekleştiğinde anlaşmazlık ve uyuşmazlık anlamlarına gelir. İki grup arasında meydana geldiği zaman ise düşmanlık manasını ihtiva eder. Bu durumda ayette geçen eşler arasındaki şikak; düşmanlık değil, anlaşmazlık ve uyuşmazlıktır.⁴⁰

Şikak'ta diğerini kendi tarafına çekme ve ısrarcı olma anlamı da vardır. Bu durumda eşler arasındaki şikak da; eşlerin birbirlerini kendi tarafına çekmelerini⁴¹ ve tahammül edemeyecekleri bir şekilde birbirlerine karşı ısrarcı olmalarını⁴² içerir.

Çağdaş İslâm hukukçuları, eşler arasındaki şiddetli geçimsizlik hali için "fena muâmele ve şiddetli geçimsizlikten kaynaklanan ayrılma/boşama" anlamında "et-tefrîku/et-tatlıku li'd-darar ve's-şikâk" kavramlarını kullanmaktadırlar.⁴³

³⁴ Nisa süresinin 34.ayetinde soruna sebep olan kadının nüşûzundan, aynı sürenin 128.ayetinde ise erkeğin nüşûzundan bahsedilmektedir.

³⁵ İbn Manzûr, V, 418.

³⁶ Kurtubî, VI, 283.

³⁷ İbn Âşur, Muhammed Tâhir, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, ed-Darü't-Tunusiyye li'n-Neşr, Tunus 1984, V, 41-42.

³⁸ İbn Manzûr, X, 183.

³⁹ Zeydan, Abdülkerim, *el-Mufasssal fi Ahkâmi'l-Mer'eti'l-Müslime*, Beyrut 1993, VIII, 408.

⁴⁰ İsfehani, s. 276.

⁴¹ Kurtubî, II, 289.

⁴² Zeydan, II, 143.

⁴³ Ebu Zehra, s. 360; Hallâf, Abdulvehhab, *Ahkâmu Ahvâli's-Şahsiyye*, Dârü'l-Kalem, Kuveyt 1990, s. 164.

O halde aile düzeninin bozulması, iki tarafın karşılıklı anlaşmazlıklarından, hukuk ihlâlinden ve geçimsizlik çıkarmalarından ileri geliyorsa ve bu durum uzadığından ayrılmaları, ailenin dağılması ihtimali ortaya çıkıyorsa "şikak" gerçekleşmiş olur.⁴⁴

III. EŞLER ARASINDA MEYDANA GELEN ANLAŞMAZLIKLARA ÖNERİLEN ÇÖZÜMLER

İslâm hukuku açısından erkek, yukarıda da ifade edildiği gibi ailenin reisidir. Evin geçimini kendisi sağlamakta ve idaresi kendisinden sorulmaktadır. Kadın ise evin yönetiminde ona yardımcı olmak, özellikle idare konusundaki meşru taleplerine itaat etmek ile sorumlu tutulmuştur. Ailenin idaresinde erkek ve kadının bu konumda olmaları önerilmiştir.

Ailede eşler arasında meydana gelen anlaşmazlık da ev idaresinin bir meselesi sayılır. Daha doğrusu evin idaresinde bir sorunun yaşandığını göstermektedir. Bu durumda aileyi yönetmekle sorumlu kılınmış olan erkek ile ona yardımcı olmakla sorumlu tutulmuş olan kadının başvuracakları çözüm yöntemleri şekil açısından farklıdır. Erkeğin aile reisi olması ve boşama yetkisini herhangi bir merciye başvurmadan kullanma yetkisine sahip olması, aile içi ihtilafların çözümünde erkeğe verilen görevlerin daha fazla olmasını gerektirmiştir. Kadının ise erkeğe önerilen çözüm yollarının bir kısmını kullanma gücü yoktur Bundan hareketle kadının nüşûzu ile erkeğin nüşûzunu ayrı başlıklarda değerlendirmeye tabi tutacağız.

Diğer yandan ikisinin şiddetli geçimsizliğini ifade eden şikak durumundaki çözüm önerisi daha da farklıdır. En bariz fark, tek taraflı geçimsizliği ifade eden nüşûzda çözüm, sorunu halletmek isteyen diğer tarafa önerilirken; ikisinin de anlaşmadığı şiddetli geçimsizliği ifade eden şikakta çözüm, üçüncü kişilere önerilmektedir. Bu sebeple, nüşûz için önerilen çözümler ile şikak için önerilen çözümler ayrı başlık altında incelenecektir. Şikakın nüşûzdan sonra meydana geldiği gerçeğini de göz önünde bulundurarak şikaka önerilen çözümler, nüşûza önerilen çözümlerden sonra ele alınacaktır.

A. Nüşûza Önerilen Çözümler

1. Erkeğin Nüşûzu İçin Kadına Önerilen Çözümler

Erkeğin geçimsiz olduğu durumda kadının ne yapması gerektiği ile ilgili hukuki tespitlerin dayanağı, Nisa Süresinin 128.ayetidir. Ayette” *Eğer bir kadın, kocasının geçimsizliğinden (nüşûz), yahut kendisinden yüz çevirmesinden korkarsa, anlaşma ile aralarını düzeltmelerinde ikisine de günah yoktur. Sulh daima iyidir*”⁴⁵ buyrulmaktadır. Buna göre kadının, eşinin geçimsizliğinden veya kendisine yüz çevirmesinden dolayı başvuracağı yol, eşiyile anlaşmasıdır. Kadın, geçimsiz erkeği ancak bu şekilde düzelterebilir.

⁴⁴ Heyet, *Kur'an Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003, II, 40.

⁴⁵ Nisa, 4/128.

Bu ayet, aynı zamanda erkeğin nüşûzunu kabul edenler için bir kanıt olarak gösterilmektedir.

Bu konudaki hükümlerin tamamına baktığımızda ayette kastedilen sulhun(anlaşmanın) kadın için “iki seçenekten birini tercih etme” babında tavsiye edildiğini görüyoruz. Çünkü kadın, eşinin şiddetli geçimsizliği durumunda mahkemeye başvurarak ayrılmak da isteyebilir. Ayet, kadının mahkemeye gidip ayrılma talebinde bulunmasına karşı eşiyile anlaşıp yanında kalmasını öğütlemekte ve bu tercihin daha hayırlı olduğuna dikkat çekmektedir. Nitekim kaynaklarda, kadının yapabileceği fedakârlıkların mehir, nafaka gibi kocası üzerindeki malî haklarının tümünden ya da bir kısmından veya çok eşlilik durumunda -kuması lehine- nöbetinden vazgeçmesi şeklinde olabileceği zikredilmiştir.⁴⁶ Kadın tüm fedakârlığına rağmen kocasının durumunda düzelme görmezse ikinci seçeneğe(hakemlere ve mahkemeye) başvurur

Ayet, kadının sulhu seçmesini sadece kocasının nüşûzuna değil, ayrıca i’razına da (yüz çevirmesine) bağlamaktadır. “İ’raz” Arapça bir kelime olup, a-r-z kökünden gelmektedir. Sözlükte, “yüz çevirmek”, “sırtını dönmek” gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁷ Evli bir erkeğe nispet edilirse, onun başka bir kadınla evlenmek istemesi yüzünden eşine karşı soğuk davranması ve cinsel ilişkisini azaltması, ondan boşanmak istemesi gibi anlamlara gelir.⁴⁸

Bu durumda, geçimsizlik ve yüz çevirme, erkeğin eşine karşı olan görev ve sorumluluklarının ihmali için verilmiş iki örnektir. O halde, kadın için kocasının kendisi üzerindeki başka haklarını ihmal etmesi durumunda da önce anlaşma yolunu seçmesi daha doğru olacaktır.

Ayette belirtilen anlaşmanın içeriği ile ilgili detaylara girilmemiştir. Hamza Aktan’a göre; her çağın, her yörenin, her olayın yapısına ve şartlarına göre farklı anlaşma zeminleri oluşacağından detayla ilgili açıklamalar getirilmemiştir. Zira her olayın çözümü kendi özel şartları içinde mümkündür. Bu sebepten dolayı da kadının kocasıyla anlaşması konusu, çağın gerekleri ışığında değişik şekillerde yorumlanabilir.⁴⁹

Ayette bahsedilen sulh, kadının kocasına nasihatini içermese de; kanaatimize göre kadının da gerekli olduğunda kocasına nasihat edeceği gerçeğine herhangi bir engel teşkil etmez. Ayetler, çoğunluğa göre hüküm verir. Çoğu kadınların erkeğe nasihat edecek durumda olmaması sebebiyle bu ayette kadının nasihati zikretmemiş olabilir. Çünkü bazı kadınların kocalarına tavsiyede bulunabildikleri, inkâr olunmaz bir gerçektir. Hz. Peygamber’in bazı konularda eşlerinin tavsiyelerini dikkate aldığı rivayetleri vardır.⁵⁰ Bu

⁴⁶ Kurtubî, V, 404.

⁴⁷ İbn Manzûr, VII, 176., Firûzâbâdî, II, 834.

⁴⁸ Kurtubî, V, 399.

⁴⁹ Aktan, Hamza, “Kur’ân’a Göre Boşanma Prosedürü”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Ankara 2002, XIV. s. 6.

⁵⁰ Ümmü Seleme’nin Hudeybiye Antlaşması sonrasında Hz. Peygamber’e olan nasihati meşhurdur. Rivayet kısaca şöyledir: Hz. Peygamber, Hudeybiye anlaşmasını yazdırma işini bitirince ashaba: "Kalkıp, kurbanlarınızı kesiniz! Sonra da tıraş olunuz." diye emir verdi. Allah'a yemin ederim ki, bu sözünü üç defa tekrarlamasına rağmen yerinden kalkan tek kişi bile olmadı. Onlardan hiç kimse kalkmayınca, Peygamberimiz (s.a.) kalkarak Ümmü Seleme'nin yanına girip insanların kendisine yaptıklarını anlattı. Ümmü Seleme O'na: "Ey Allah'ın Resûlü! Bunu istiyor musun? Çık, onlardan hiçbir kimseye tek kelime dahi

açıdan nasihat etme yeteneğine sahip olan kadın da gerekli olduğu zaman kocasına tavsiyelerde bulunmalıdır.

Kadına kocasını yatakta terk etme ve dövme yetkisinin verilmemesi de aynı sebeplere dayanır. Kur'an Yolu adlı tefsirde de vurgulandığı üzere kadının kocasını yatakta terk etmesi duruma göre kocasının işine de gelebilir; dolayısıyla istediği de bu olacağı için kadın bakımından böyle bir tedbirin anlamı yoktur. Dövme tedbiri hem kadının yapabileceği bir şey değildir, hem de İslâm'ın koca için bile hoş görmediği, yapmamasını istediği -fakat o gününün toplumsal telakkisinde normal karşılanan ve geçerli sayılan- bir âdettir. Eğer kadın bu durumda ayrılmayı istemiyorsa elinde bir imkân kalmıştır: Sulh, uzlaşma, anlaşma, kötü muameleyi asgariye indirme tedbiri.⁵¹

Bunun için nasihat, diyalog ve karşılıklı konuşmanın, her iki cins için önerilen bir yol olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü netice itibariyle, geçimsizlik durumlarında çözüm yollarını kullanma hakkı her ikisine de verilmiştir.

2. Kadının Nüşûzu İçin Erkeğe Önerilen Çözümler

a. Nasihat

Kadının geçimsiz olduğu durumda erkeğin ne yapması gerektiği ile ilgili hukuki tespitlerin dayanağı Nisa süresinin 34.ayetidir. Ayette, “*Nüşûzundan endişe ettiğiniz kadınlara gelince, onlara nasihat edin.*”⁵² buyrulmaktadır. Buna göre eşinin geçimsizliği sebebiyle erkeğin başvuracağı ilk çözüm yolu ona nasihat etmektir. Diğer çözüm yolları, nasihatın fayda vermemesi durumunda devreye girer. Bu sebeple kadın nüşûzunun esas çözüm yolu nasihattir

Kur'an'da kadına verilecek nasihatın içeriği hakkında bilgi verilmemiştir. Ancak klasik tefsir ve fıkıh kitaplarında örneklere rastlamaktayız. Bu kitaplarda; erkeğin eşine tatlı bir dille nasihat etmesi gerektiğine vurgu yapıldıktan sonra, kadının kocasına itaatini vurgulayan hadisleri anlatması gerektiğine işaret edilmiştir.⁵³ Ancak duruma göre nasihatın içeriği değişebilir. Çalışmamızın giriş kısmında, kadın ve erkeğin hak ve sorumluluklarını açıklama niyetiyle vermiş olduğumuz ve eşlerden her birini, diğerinin hatalarına katlanmaya çağıran ayet ve hadisleri beraber değerlendirdiğimizde şöyle bir sonuca varmanın mümkün olabileceğini düşünüyoruz:

Erkek, geçimsiz eşini ilk önce vaaz ve nasihat yoluyla düzeltmelidir. Bu nasihatın içeriği, kadının kültür ve anlayış derecesiyle paralellik arz etmelidir. Bu açıdan klasik kitaplarda örnek olarak verilen “Allahtan sakınma” ve “kocasına itaat”i vurgulayan ayet ve

söylemeden kurbanını kes ve berberini çağırarak tıraş ol.” dedi. Peygamberimiz (s.a.) kalkarak dışarı çıktı ve kurbanını kesip, berberini çağırarak tıraş oluncaya kadar hiçbir kimseye bir şey söylemedi. Ashab bu durumu görünce, kalkarak kurbanlarını kestiler ve birbirlerini tıraş etmeye başladılar. Bkz. İbn-i Kayyim, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyüb b. Saîd ez-Zer’î, sonra Dimeşkî, *Zâdu'l-Meâd, fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, Çev. Şükrü Özen, İklim Yayınları, İstanbul 1988, III, 338-339.

⁵¹ Heyet, Kur'an Yolu, II, 119-121.

⁵² Nisa, 4/34.

⁵³ Kurtubî, VI, 283. Bu hadislerden biri mealen şudur: “*Kadınlardan en hayırlısı, yüzüne baktığı zaman kocasını sevindiren, emrettiği zaman itaat eden, namusu ve malı konusunda kocasına sadık olan kadındır.*” İbn Mâce, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid, es-Sünen., Dâru İhya'il-Kütüb'il-Arabî, t.y, y.y. I, 592.

hadislere başvurmalıdır. Ancak gerekirse başka yollarla da nasihat etmelidir. Karşılıklı fedakârlığın, sevginin ve saygının bozulmaması gerektiğine, hiçbir şeyin ailedeki karşılıklı sevgi ve saygı ortamının bozulması için bir sebep olmayacağını hatırlatarak onun ayrıca vicdanına da hitap eder.

Netice itibariyle İslâm dini, muhtemel anlaşmazlık durumlarında eşlere karşılıklı konuşmalarını ve birbirleriyle anlaşmalarını önermektedir. Evliliğin ağır sorumluluklar yükleyen bir sözleşme ile alındığına, eşlerin birbirlerinin elbisesi olduğuna⁵⁴ ve eşler arasındaki sevgi ve merhametin kendi ayetlerinden olduğuna⁵⁵ vurgu yapan Allah, eşlerin anlaşmazlığı konusunda önerdiği çözümlerde de da bunu bize göstermiştir.

b. Yatakta Terk

Nisa süresi 34.ayetinin devamında “*yataklarda onları terk edin*” buyrulmaktadır. İkinci çözüm yolu olan yataklarda terk etme, birincisinin fayda vermediğinden emin olduğunda devreye girer. Geçimsizliğin sebebi olan kadının düzeltilmesi için önerilen çözüm yollarının birden fazla olması, bu çözüm önerilerinden her birinin öncekinden daha etkili olmasını gerektirir. Buna binaen, nasihatle düzelmeyen kadın için daha etkili bir yol olan “yatakta terk etme” önerilmiştir.

Âlimler, ayette çözüm yolu olarak sunulan “yataklarda terk etme” nin hukukî niteliği konusunda değişik görüşler ortaya koymuşlardır. Çünkü ayette, yataklarda terk edilmeleri tavsiye edilmiş, detaya girilmemiştir.

Hanefilerin, bu konuda dört görüşü vardır. Birinci görüşe göre erkek, hanımını yatağında yalnız bırakır ve onunla ilişkiye girmez. İkinci görüşe göre yatakta iken onunla konuşmaz. Onunla cinsel ilişkiyi ve beraber yatmayı ise ihmal etmez. Çünkü bu ikisi arasında müşterek bir haktır. Üçüncü görüşe göre yatakta ondan ayrılmasıdır. Bu hanımın hakkını yerine getirmeme olabilir. Ancak hanımın hakkı, Allahın çizdiği sınırları aşmadığında önemlidir. Dördüncü görüşe göre ise hanımının ona isteği ve ihtiyacının olduğu vakitlerde onunla yatmayı ve onunla cinsel ilişkiyi keser. Kendi istediği ve ihtiyaç duyduğu zamanları ihmal etmez. Çünkü bu kendi nefsinin düzeltmek için değil, hanımını düzeltmek içindir.⁵⁶

Malikîlere göre bundan maksat erkeğin yatakta hanımına sırtını dönmesi ve onunla aynı yatakta yatmamasıdır.⁵⁷

⁵⁴ Bakara, 2/187.

⁵⁵ Rum, 30/21.

⁵⁶ Kâsânî, II, 334.

⁵⁷ Kurtubî, VI, 284. Kurtubî, yatakta sırt dönmenin kadının kocasına olan sevgisini ölçeceğini söylemiştir. Bu bağlamda “Eğer kadın kocasını seviyorsa, bu hareket(kocasının yatakta sırtını ona dönmesi) ona çok dokunur ve kötü hareketlerinden vazgeçer. Eğer kocasını sevmiyorsa zaten nefret anlamında nüşüz gerçekleşmiştir.” der. Burada ifade edilen yatakta sırtını dönme, yukarıda da açıklamaya çalıştığımız gibi mesafeli durmaktan mecazdır. Yoksa eşlerin her zaman birbirlerine dönük yatmaları gerektiğini göstermez.

Şafîilerin de bu konuda üç görüşü bulunmaktadır. Birinci görüşe göre erkek yatağını ayırır, onunla aynı yatakta yatmaz. İkinci görüşe göre cinsel ilişkiyi terk eder. Üçüncü görüşe göre ise ona “Benden ayrı kal” gibi kaba sözler söyler.⁵⁸

Hanbelîlere göre ise erkek istediği şekilde yatağında yalnız bırakır. Çünkü ayette bunu sınırlayan bir kayıt yoktur. Dolayısıyla bu konuşmama olabileceği gibi cinsel ilişkiyi bırakma veya yatağını ayrı tutma da olabilir.⁵⁹ Şafîiler ve Hanbelîler konuşmama şeklinde gerçekleşen ayrılığın süresinin bir hadis gereğince üç günü⁶⁰ geçemeyeceğini de ifade etmişlerdir.

Görüldüğü gibi genel olarak kabul gören dört görüş ortaya çıkmıştır. Cinsel ilişkiyi bırakmak, yatakta sırtını dönmek, yatakları ayrı tutmak ve yatakta konuşmamak.⁶¹ İhtilaflar, bu seçenlerden birinin diğerlerine tercih edilmesi ile ortaya çıkmıştır. Bunların dışında kalan iki görüş ise zayıf kalmaktadır. Birincisi; Hanefîlerin görüşlerinden biri olan erkeğin hanımının istediği anlarda onunla beraber olmayı bırakması, ikincisi ise; Şafîilerin görüşlerinden biri olan erkeğin hanımına kaba sözle ayrı kalmasını söylemesidir.

Geçimsiz eşini düzeltme için başvurulan ikinci yol olan “yataklarda terk etme” yönteminin, erkek için de etkili olduğunu görüyoruz. Erkek açıdan zorluğu; kendisi için bir hak olan eşi ile cinsel ve duygusal birlikteliğini, eşini düzeltme uğruna terk etmesidir. Erkek, kendisi için zor olsa bile bu yöntemle sorunun düzeltilmesine çalışmakla görevlendirilmiştir. Bu yöntemde de İslâm’ın ailenin devamına vermiş olduğu önemi açıkça görebilmekteyiz.

Yatakta terke etmenin süresi için de tespitler yapılmıştır. Malikîler azami sürenin bir ay olduğunu, özür(yolculuk gibi) de dâhil bu sürenin dört ayı geçemeyeceğini ifade etmişlerdir.⁶² Hanbelîler de Hz. Peygamber’in Hz. Hafsa ve Hz. Aişe’ye bir ay yaklaşmayacağını gösteren hadisi⁶³ delil göstererek, bu sürenin bir ay olacağını söylemişlerdir.⁶⁴ Ancak rivayetlerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber’in eşlerini terk etmesi dünyalık istemelerinden kaynaklanmaktadır. Bu ise, nüşûz tanımlarının hiçbirisine uymamaktadır.

⁵⁸ Şirbînî, III, 259.

⁵⁹ Behûtî, Mansur b. Yunus b. İdris, *Keşşafu'l-Kinâ âla Metni'l-İkna*, Beyrut 1982, V, 209.

⁶⁰ Şirbînî, III, 259; Behûtî, V, 209. Hadis şöyledir: “Bir kişinin kardeşini üç günden fazla yalnız bırakması(küsmesi) helâl değildir. İki Müslüman karşılaşsalar biri bir tarafa, öteki öbür tarafa döner. Hâlbuki bu iki mü’minin hayırlısı önce selâm vermeye başlayandır.” Müslim, IV, 1983.

⁶¹ Taberî, Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Camiu'l-Beyan An Te’vîli Âyi'l-Kur’ân*, Mısır 1954, V, 63; İbn Arabî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmu'l-Kur’an*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, t.y., I, 533-534.

⁶² Dusûkî, Muhammed Urfe, *Haşiyetu'd-Düsûkî ale’s-Şerhi'l-Kebîr*, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabî, t.y, y.y, II, 343.

⁶³ Müslim, II, 1113. Rivayette eşlerinin dünyalık istemeleri üzerine Hz. Peygamber’in bu yönetime başvurduğu ve şu ayet indikten sonra onlardan ayrı kalmayı bitirdiği ifade edilmektedir: “*Ey peygamber! Hanımlarına de ki, “Eğer siz dünya hayatının süsünü istiyorsanız, gelin size boşanma bedelini vereyim ve sizi güzellikle serbest bırakayım. Eğer Allah’ı, peygamberini ve ahiret gününü istiyorsanız, şüphe yok ki Allah, içinizden güzel hareket edenlere büyük mükâfat hazırlamıştır”*”. Ahzab, 33/28–29. Bu ayet sonrasında eşleri kendisini tercih etmiş ve onlardan ayrı kalma süresi de bitmiştir.

⁶⁴ Behûtî, V, 209.

Belirtilen uzun sürelerin azami süreler olarak ifade edildiği göz önünde bulundurularak, sürenin gereksiz bir şekilde daha fazla uzatılmaması, düzelme belirtileri gözlemlendikten sonra bu tedbirin uygulanmasından vazgeçilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Gereksiz yere süre uzatmanın doğurabileceği tehlikelerin farkında olmak, ailenin korunması açısından da son derece önem taşımaktadır.

c. Darb

Nisa süresi 34.ayetin devamında “*onları darb edin*” buyrulmaktadır. Üçüncü çözüm yolu olan darb; yatakta terk etmenin fayda vermediğinden emin olunca devreye girer. Bundan dolayı yatakta terk etmekten daha etkili bir yol olmalıdır. Dövme, aynı zamanda nâşize olan kadının düzelmesi için erkeğin yalnız başına başvurduğu son çözüm yoludur.

Ayette geçen “darb” ın mahiyeti ve hukuki niteliği konusunda da değişik fikirler ortaya çıkmıştır. Çünkü nasihat ve yataklarda terk etme konularında olduğu gibi dövme konusunda da konuyu sınırlayacak detaylı bir bilgi verilmemiştir. Bununla beraber İslâm hukukçuları, ayetin açık anlamından hareketle geçimsiz kadın için düzeltme yollarından birinin de dövme olduğu ve bu dövmenin yaralayıcı, kan akıtıcı, korkutucu olmaması gerektiği konusunda görüş birliği içerisindeydi.⁶⁵ Belirtilen sınırın dışına çıkılması, kadının dövme sonucunda yaralanması ve herhangi bir uzvunun zarar görmesi, bazı âlimlere göre müessir fiil sebebiyle erkeğin tazminat vermesini gerektirir.⁶⁶

Şafîilerin, Hanefîlerin ve Hanbelîlerin çoğunluğuna göre erkek, nâşize hanımına acıtmayacak, kan akıtmayacak ve morartmayacak bir şekilde sopa ile vurabilir. Malikîler, diğer Şafîî ve Hanbelîler, dövmenin mendil, misvak gibi göstermelik şeylerle gerçekleşeceğini söylemişlerdir.⁶⁷ Şafîî ve Malikîlerin dövme sadece bir ruhsat olarak gördükleri rivayeti de vardır. Bu rivayete göre dövme sadece bir ruhsattır ve dövmek her halükarda daha evladır.⁶⁸

Dövme tedbirinin ilk iki tedbirden sonra gelmesi gerektiği konusunda cumhur görüş birliği içerisindeydi.⁶⁹ Şafîîlerin bir kısmı, ayette geçen çözüm önerilerinin sıralamayı gerektirmediğini söylemiştir.⁷⁰

Görüldüğü gibi, fukaha geçimsiz kadının düzelmesi için çözüm olarak sunulan dövmenin cezalandırmayı değil, düzeltmeyi amaçladığını söylemişlerdir. Bu durumda ortada hukuki açıdan cezalandırılan bir suç yoktur. Aile içindeki fertlerden birinin görevini ihmal etmesi vardır. Öyleyse erkeğin hanımını dövmesini, görevini ihmal eden birini aile

⁶⁵ Kâsânî, II, 334; Makdisî, İbn Kudâme Şemsüddîn Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ebî Ömer Muhammed, *eş-Şerhu'l kebîr alâ metni'l-Muğni*, Dâru'l-fikr, Mekke 1992, II, 343; Remlî, Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Hamza el-Ensârî, *Nihâyetü'l-Muhtac ilâ Şerhi'l-Minhâc*, Mektebet'ü Mustafâ el-Babî el-Halebî, y.y. 1967, II, 383; Behûfî, V, 209.

⁶⁶ Kurtubî, VI, 283; Makdisî, II, 343.

⁶⁷ Kurtubî, VI, 284; Remlî, VI, 383; Behûfî, V, 209-210.

⁶⁸ Remlî, VI, 383; Behûfî, V, 209-210.

⁶⁹ Kâsânî, II, 334; Makdisî, II, 343; Behûfî, V, 209.

⁷⁰ Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müttekîn*. Beyrut 1970, VII, 368.

reisi olarak te'dib etmesi şeklinde anlamak gerekir. Bu açıdan, dövmenin mahiyetini ifade eden "karşı tarafı acıtmama ve incitmeme" üzerinde görüş birliği hâsıl olmuştur.

Ayetteki "dövün" emrinin sembolik olduğunu düşünenler de vardır. Bunlara göre ayette bahsedilen dövme işi, kişinin öfkesinin belirtisi olmaya yetecek çok sembolik vasıtalarla yapılır. Bu vasıtalarda ise karşıdakini acıtma, onu kırma gibi bir durum söz konusu değildir. Mesela Tabiûn fakihlerinden ve müfessirlerinden biri olan Atâ'ya göre dövme, misvak gibi bir şeyle yapılacaktır. Bu görüşe göre ortada bir dövme yoktur. Dövüyormuş gibi öfkesini ortaya koyma vardır.⁷¹

Bu görüşe göre değerlendirme yapılırsa, dövmenin yatakta yalnız bırakmaktan daha etkili olması mümkün değildir. Dolayısıyla önerilen çözüm yollarının sıralamayı vacip kılmadığını düşünen bazı Şafîîlerin görüşü bizce daha isabetlidir. Mendil ve misvak gibi bir vasıtayla öfkesini göstermek nasihatten daha etkili olabilir. Fakat yatakta yalnız bırakmaktan daha etkili değildir.

Atâ'nın, dövme kabul etmediği de söylenmiştir. Ebu Bekir İbnü'l-Arabî'ye göre Atâ, âyette geçen dövmenin ibâha ifade ettiğini, genel olarak erkeğin karısını dövmesini yasaklayan hadislerin ise kerahet hükmü getirdiğini tespit etmiş ve sonuç olarak "Koca, karısını dövmez" demiştir.⁷²

Çağdaş tefsircilerden İbn Âşûr'a göre ise Atâ, âyet ve hadislerin farklı durumlara göre farklı hükümler getirdiğini anlamış, öğüt ve yatakta terk etmenin kocaya, haddi aşmanın durumuna göre sopa vb. müeyyide uygulamanın ise kısmen kocaya, genel olarak da yönetim ve yargıya (ûlu'l-emre) ait bulunduğu sonucuna varmıştır. Koca; iyi niyetle ve sınırı aşmadan, kadına zarar vermeden -nâşize olan eşine- birkaç sopa vurursa buna izin verilecektir, sınır aşılır, bu izin kötüye kullanılırsa ülu'l-emr kocaların eşlerini sopalamasını kesin olarak yasaklayabilecektir.⁷³

İbnü'l-Arabî konuyu aktardıktan sonra konu hakkındaki görüşünü de bildirmiştir. İbn Arabî'ye göre; te'dib işinde tüm erkek ve kadınlar aynı değildir. Köleye sopa ile vurma te'dib açısından sonuç verebilirken, hür için herhangi memnuniyetsizlik işareti kâfi gelmektedir. Bu açıdan, dövme genel bir hüküm değildir.⁷⁴

İbn Âşûr'a göre ise Atâ, ayette geçen aşamalar için kullanılan emir sığasının aynı muhataba yönelik olmadığını düşünmüştür. Bu durumda ilk iki aşama olan öğüt ve yatakta terk etme kocaya aittir. Sopa ile vurma da ise sınır aşılabilir. Aşılırsa hakem araya girip kocanın karısını dövmesini yasaklayacaktır.

İbn Âşûr'un kendi görüşüne göre de dövme izni; bazı toplulukların veya toplum tabakalarının örf, âdet ve içinde buldukları ruh hallerine riayet edilerek verilmiştir, her zamanda ve her durumda geçerli değildir. Kocanın eşini dövebilmesi için aralarında yaşadıkları toplumda dövmenin ayıp, anormal, aşağılayıcı, zarar verici, hukuka aykırı

⁷¹ Cessas, II, 189.

⁷² İbn Arabî, I, 536-538.

⁷³ İbn Âşûr, V, 43-44.

⁷⁴ İbn Arabî, I, 536.

olmaması ve kocanın öfkesinin eşi tarafından ancak bu vasıta ile hissedilir olması gerekir.⁷⁵

Hız. Ömer'in Mekke halkı ile Medine halkını, kadınlara hâkimiyet bakımından karşılaştırdığı şu sözleri de toplum değıştikçe ilişki ve davranışların da değışebileceğini göstermektedir: "*Biz muhacirler kadınlarımıza hâkimdik, sözümüzden çıkmazlardı, Medine'ye gelince gördük ki, Medine'nin yerli kadınları kocalarına hâkim durumdalar, bu defa bizim kadınlarımız da onlara benzemeye, onlar gibi davranmaya başladılar.*"⁷⁶

Hayreddin Karaman da, ayette önerilen çözümlerin örnek olduğu sonucuna varmıştır. Hayreddin Karaman'a göre ayette bildirilen sözlü ikna, bir süre ayrı kalma ve dövme alınabilecek önlemlere bir örnek olarak zikredilmiştir. Dövme son çaredir ve toplumda çok yaygın olduğu için o dönem kaldırılmamış fakat kısıtlama getirilmiştir.⁷⁷

Netice itibariyle; İslami hükümlerin şartlara göre değışebildiğini düşünen âlimler, dövmenin genel hüküm bildirmediğini söylemiş, hadislerle beraber genel bir değerlendirme yapan âlimlerin bir kısmı da dövmenin caiz olmadığı yönünde görüş bildirmiştir. Ancak bu görüşler zayıf kalmıştır.

Eşlerin birbirlerine iyi davranmalarını tavsiye eden ayetleri, konumuza dayanak teşkil eden ayetle bir bütün olarak değerlendirdiğimizde İslam'ın öngördüğü bir ailede, anlaşmazlıklar için önerilen çözümler uygulanırken, dövme gerektiren aşamaya gelmesi ihtimali çok azdır. Bununla beraber gerektiği zaman bu çözüm yollarının tamamı denenmeden anlaşmazlıkla ilgili sorunlar, hakem dâhil hiç kimseye götürülmemeli, sorunlar hakeme götürülmeden aile birliğine hiçbir şekilde son verilmemelidir.

B. Şikaka Önerilen Çözümler

1. Hakem Tayini

Şiddetli geçimsizlik olarak açıkladığımız şikak aşamasında ilk çözüm önerisi, anlaşmazlığın aile hakemlerine götürülmesidir Arapça bir kelime olup H-K-M kökünden türeyen hakem; sözlükte hüküm veren, yargılayan demektir.⁷⁸ İstilahta ise; aralarındaki uyuşmazlığı çözmesi için tarafların kendi ihtiyarlarıyla başvurdukları şahıs veya merciidir.⁷⁹

Geçimsizliğin sebebi erkek olduğunda, kadın tüm fedakârlık ve barış girişimlerine rağmen bir karşılık bulamazsa şikak hali gerçekleşmiş olur. Geçimsizliğin sebebi kadın olduğunda erkek zikrettiğimiz her üç aşamayı da denediği halde faydasını görmezse onun için de şikak hali gerçekleşmiş olur. Bu durumda her ikisinin de konuyu hakeme götürme hakkı vardır. Fakat eşler arasında anlaşmazlığın düzelmesi imkânı olduğu sürece sorun

⁷⁵ İbn Âşûr, V, 41-42.

⁷⁶ Buhârî, III, 385-386; İbn Âşûr, V, 41-42.

⁷⁷ Karaman, s. 248-249.

⁷⁸ İbn Manzûr, XII, 142-143.

⁷⁹ Akgündüz, Ahmet, "Hakem", *DİA*, İstanbul, XV, 173.

hakeme götürülmez. İkisinin anlaşamayacağı ve sorunun büyüyeceği anlaşıldıktan sonra hakemlerin yetkisine başvurulur.⁸⁰

Hakem tayininin hukukî dayanağı şu ayettir: “Eğer, karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderiniz. Şayet bu hakemler eşleri uzlaştırmak isterlerse, Allah onların aralarını bulur.”⁸¹

İslâm hukukçuları; yukarıdaki ayetin hükmü gereğince eşler arasında geçimsizlik çıktığında hakeme başvurulmasının caiz olduğu konusunda ve olayın ayrıca mahkemeye intikal etmesi halinde hâkimin eşler arasındaki geçimsizliğin kaynağını araştırması ve incelemesi için öncelikle eşlerin ailelerinden oluşan bir “hakem heyeti”ni teşkil etmesi gerektiği üzerinde görüş birliği etmişlerdir.⁸²

Ebu Zehra ise bu ayette geçen “şikâk ” kelimesinin eşler arasında meydana gelen her türlü geçimsizliği içerdiğini belirtmiş ve eşlerin her ikisinin de fena muamele ve geçimsizlik halinde, tahkim usulüne başvurmalarının vacip olduğuna kanaat getirmiştir. Bu yönüyle hakemlere başvurmanın vacip değil, caiz olduğunu söyleyen âlimlerden farklı görüş bildirmektedir.⁸³

Hakemlerin tayini, eşlerin bir arada tutulabilmesi için başvuru son tedbirdir. Hakemler de eşler arasında bir uzlaşma sağlayamazlarsa artık beraber kalmalarını sağlayacak başka bir çözüm seçeneği yoktur. Bunun için hakemlere önemli sorumluluklar düşmektedir. Bu sorumluluğun en fazla taşıyabilecek olanlar da eşlerin yakınlarıdır. Bu sebeple ayet, hakemlerin aileden olmasını hatta her iki taraftan bir hakemin seçilmesini ve bu hakemlerin bir araya gelip sorunu çözmelerini önermiştir. Ancak bu hakemlerin aileden olmalarının, şart mı olduğu yoksa daha uygun olan bir yol olarak mı önerildiği konusu fıkıhta tartışılmıştır. Genel kabul gören görüş, hakemlerin akrabalardan olmasıdır. Cumhura göre, hakemlerin öncelikle aileden olması gerekir; ancak hakemlerin dışarıdan olması da caizdir. Bazılarına göre hakemlerin aileden olması şarttır. İbn Hazm ve İbn Arabî bu görüştedirler.⁸⁴

Akrabadan hakem tayininin gerekçesi; eşlerin yabancı birisi karşısında anlatmak istemeyecekleri mahrem hususları akrabadan birisine daha rahat anlatabilmeleri, hakemlerin de onların aile içi sırlarını saklamaya daha çok özen göstermeleri olarak açıklanmıştır.⁸⁵

Hakemlerin yetkileri konusunda da ihtilaf vardır. Hakemlerin görevlerinin sadece düzeltmekten ibaret olduğunu düşünenler olduğu gibi, hakemlerin boşama yetkisine de sahip olduğunu söyleyenler vardır. Klasik dönem âlimleri bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Malikiler⁸⁶ hakemlerin tam yetkili oldukları konusunda görüş birliği içerisindedir.

⁸⁰ Cessas, II, 190; Kâsânî, II, 334; Behûtî, V, 211; Kurtubî, V, 178.

⁸¹ Nisa, 4/35.

⁸² Ebu Ceyb, Sa‘dî, *Mevsuatü'l-icmâ‘ fi'l-fikhi'l-İslâmi*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1987, I, 218–219.

⁸³ Ebu Zehra, s. 363.

⁸⁴ İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd, *el-Muhallâ*, Kahire 1967, X, 87; İbn Arabî, I, 426.

⁸⁵ İbn Âşûr, V, 46.

⁸⁶ Bâcî, Ebu Velid Süleyman b. Sa‘d b. Eyyûb , *el-Müntekâ şerhu'l-Muvatta*, Kahire 1322, IV, 114.

Hanefilerin çoğunluğuna göre ise hakemler yetkili değil, vekil konumundadırlar.⁸⁷ İbn Hazm da bu görüştedir.⁸⁸ Ancak Şafii ve Hanbelîlerin bu konudaki görüşleri farklıdır. Şafiilerin⁸⁹ ve Hanbelîlerin⁹⁰ bir kısmı hakemlerin boşamada yetkili olduklarını söylerken diğer kısmı kabul etmemiştir.

Görüldüğü gibi genel olarak klasik İslâm hukukçuları, Kur'an'da getirilen hakem usulüne doktrinde yer vermişler ve gerektiğinde evliliğin bu yolla sona erdirilmesini prensip olarak kabul etmişlerdir. Ancak, eşler arasında şiddetli geçimsizlik çıktığında “tahkim” usulüne başvurmayı emreden bu ayete, sosyal ve hukukî bir içerik ve işlerlik kazandırmamışlardır.⁹¹ Çoğunluk, evliliği özel ve şahsi bir ilişki olarak görmüş, aile içinde doğan problemlerin de ikili ilişkiler, kocayı çevreleyen dinî ve ahlâki telkinler ve sosyal baskı ile halledildiğini müşahede etmişlerdir. Bu sebeple hâkim veya benzeri merciler tarafından yapılacak böyle bir müdahaleye genelde olumlu bakmamışlar, ancak çok sınırlı durumlarda onlara böyle bir yetki tanımışlardır.⁹²

Günümüzde ise bu konuya değişik açıdan bakılmaktadır. Hakemlerin yetkilerinin artırılması görüşü ağırlık kazanmaktadır. Bunda değişen hayat şartlarının etkili olduğu görülmektedir. Böyle düşünenlerden biri Hamza Aktan'dır. Hamza Aktan'a göre; sosyal hayat şartları değişmiş, kadın ve insan hakları konusu sadece bireyleri değil bütün toplumu ve devleti de ilgilendirir hale gelmiştir. Boşanma konusuna, sadece erkeğin veya kadının kendine tanınan bu hakkı dilediği gibi kullanabilir şeklinde yaklaşılması bireyin ve toplumun maslahatları ile örtüşmemektedir. Hakkın su-i istimalini önlemek için tahkim ayetine hukukî bir işlerlik kazandırmak ve boşanmaları belirli bir prosedüre bağlamak gerekmektedir.⁹³

Hakemlik müessesine işlerlik kazandırılması ve yetkilerinin artırılması gerektiği görüşünün daha erken dönemlerde başladığını görüyoruz. Hakemlik müessesesine ilk defa 1917 tarihli Osmanlı Hukuk-i Aile Kararnamesinde “aile meclisi” adıyla işlerlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Kararname, (m.130) hakemlere tam yetki tanıyan Malikî Mezhebi'nin görüşü doğrultusunda düzenleme yapmıştır. Kararnamenin “*esbab-ı mucibe layihası*”nda (genel gerekçesinde) bu müesseseye neden yer verildiği delilleriyle birlikte açıklanmıştır.⁹⁴ Kararnameye göre eşlerden birinin boşanma talebiyle yargıya başvurması halinde aile meclisinin mahkemece oluşturulması öngörülmüştür.⁹⁵

⁸⁷ Kâsânî, II, 334.

⁸⁸ İbn Hazm, X, 187.

⁸⁹ Şirâzî, Ebû İshak İbrahim , *el-Mühezzebe fî Fıkhi Mtezhebi'l-İmami'-Şafîi* Kahire t.y., II, 89.

⁹⁰ İbn Kudâme, VII, 244.

⁹¹ Aktan, s. 10.

⁹² Bardakoğlu, Ali, *İslâm Hukukunda Boşama Yetkisi, Bu Yetkinin Sınırlandırılması ve Devri*”, Kadın ve Aile Sempozyumu Tebliği, Mehîr Vakfı, Konya 1998, s. 14–15.

⁹³ Aktan, s. 14.

⁹⁴ Ansay, Sabri Sakir, *Eski Aile Hukukumuz Bir Nazar*, Ankara 1952, s. 30–31.

⁹⁵ Malikî mezhebinin görüşünü esas alan Kararnamenin Tahkimle ilgili düzenlemesi şöyledir:“Karî koca arasında anlaşmazlık ve geçimsizlik meydana gelip de taraflardan biri hâkime başvurursa, hâkim iki tarafın ailelerinden birer hakem tayin eder. Bir veya iki taraf ailesinden tayin olunacak kimse bulunamaz veya bulunup da hakem olacak vasıflara haiz olmazsa dışardan münasip kişileri tayin eyler. Bu şekilde teşekkül eden “aile meclisi”, tarafların iddia ve savunmalarını inceleyerek aralarını ıslaha çalışır. Bu mümkün

Hakemlerin seçiminde hâkimin tam yetkili olduğu ve bu yetkisini bir an önce kullanması gerektiği de söylenmiştir. İbn Arabî'ye göre, hâkimin (toplumun maslahat ve huzurundan birinci derecede sorumlu sultan/devlet başkanı adına), eşler arasında şiddetli geçimsizlik olduğunu bildiği an, onların durumu mahkemeye intikal ettirmelerini beklemeksizin tahkim usûlünü devreye sokması gerekmektedir. Çünkü hâkimi beklemeye zorlayan bir durum olmamasına rağmen, eşlerin durumu kendisine intikal ettirmelerini beklemesi esnasında, Allah'ın koymuş olduğu sınırlar çiğnenmektedir.⁹⁶

Sonuç olarak; hakemlerin niteliği ve yetkileri konusunda modern fıkıhçılar arasında yaygınlaşan görüş, tahkîm usulüne işlerlik kazandırma ve devlet adına hareket ettikleri için “keyfine göre hüküm verme” imkanı olmayan hakemlere fazla yetki vermektir. Her ne kadar aile ile ilgili hükümler “el-Ahvâlü's-Şahsiyye” den sayılarak üçüncü kişiler tarafından müdahaleye kapalı olarak takdir edilmişse de zaman bunun değişebileceğini göstermiştir.

Kanaatimize göre Kur'an'da hakemlerin anlaşmayan tarafların ailelerinden olmalarına bağlanması ve hakemlerin sorunu çözmek için çaba sarf etmesi gerektiğine dair öneri, hakemlerin yetkilerinin artırması gerektiğine dair kanıt olarak gösterilebilir.

Hakemlerin ailelerden seçilmesini ayrıca önemli buluyoruz. Çünkü aile dışındakilerin çözüm için aile içinde olanlardan daha fazla gayret göstermeleri mümkün değildir. Çünkü aile dışında çözüm aramaların genelde sorunu daha çok katmerleştirdiğine şahit olmaktayız. Kocasını mahkemeye veren veya kocasını televizyon programlarına şikâyet eden kadınların sorunları daha çok artmış hatta bazı şikâyetler kadının kocası veya yakınları tarafından öldürülmesine sebep olmuştur. Daha da ilginç olan, kendisini dövüyor diye kocasını polis merkezine şikâyet eden kadının karakol çıkışı tekrar kocası tarafından dövülmesine şahit olunmasıdır.

Haber organlarında sıkça rastlayabileceğimiz bu vakıalar, hakemlerin hukuki statüsünün belirlenmesi açısından önemlidir. Bütün bunlar, dövmeyi mutlak bir şekilde yasaklamanın çözüm olmayacağını gösterir. İslam; bunun için vicdanlara seslenmiş, olgun erkeklerin bu işe teşebbüs etmeyeceğini söylemiştir.

2. Boşanma

Hakem yöntemi ile de düzelme belirtisi olmazsa eşler ayrılabilir. Tüm çözüm yollarının tıkanıdığı ve ailenin devam etmesi için artık hiçbir imkânın kalmadığı durumda boşanmaya başvurulur. Lakin boşanma bir hadiste⁹⁷ ifade edildiği gibi en sevilmeyen mübah bir iştir. Bazı fakihler tarafından, sadece zaruret veya ihtiyaç halinde meşru olduğu

olmadığı takdirde, kusur kocada ise talâk ile aralarını tefrik eder. Kusur (suç) karıda ise, mehrin tamamı veya bir kısmı üzerine muhâleaya hükmeder. Hakemler ittifak edemezlerse hâkim, gerekli vasıflara haiz diğer bir hakem heyeti veya taraflara akrabalığı olmayan üçüncü bir hakem tayin eder. Hakemlerin vereceği karar kesin olup itiraz edilemez.”

⁹⁶ İbn Arabî, I, 427.

⁹⁷ İbn Mâce, I, 650.

vurgulanmıştır.⁹⁸ Boşanma aşamasına gelmeden önce taraflarca yapılması gerekenler hususundaki Kur'ân'ın emir ve tavsiyeleri göz önünde bulundurulduğunda, herhangi bir anlaşmazlıkta eşlerin, (özellikle boşamayı kendi elinde bir güç ve hak olarak gören erkeğin) açıklanan prosedüre uymaksızın boşanma yoluna başvurmalarının helal olmadığı rahatlıkla söylenebilir.⁹⁹

İslâm hukukunun boşama öncesi öngörmüş olduğu bu uzun “boşama prosedürü”nün amacı, evliliğin kesin olarak sona ermesinden önce, bu müddet/prosedür süresince eşler arasındaki sorun ve anlaşmazlıkların kendi aralarında ve aile meclislerinde çözülmesi, son çare olarak boşanmaya başvurulmasını ve mümkün olduğu nispetle basit sebeplerle boşanmaya engel olunmasını sağlamaktır.¹⁰⁰

Boşanma birkaç şekilde gerçekleşir. En yaygın olanı erkeğin karısını boşamasıdır. Kadının isteğiyle de boşanma gerçekleşebilmektedir. Bu ise ya nikâh akdinde kadının kocasına boşama yetkisini gerektiğinde kullanmayı şart koşmasıyla olur, veya mahkemeye başvurup boşamak istemesiyle yahut da eşiyle anlaşarak veya tek taraflı boşamasını talep etmesiyle gerçekleşir. Eşlerin anlaşmazlığının boşama ile sonuçlanabildiği gerçeğini göz önünde bulundurarak “şiddetli geçimsizlik” örneğinde bu konuya biraz değinmeye çalışacağız.

a. Erkeğin Hanımını Boşaması

Erkeğin karısını boşamasına Arapçada “talâk” denir. Talâk, kelime olarak bir şeyin bağını çözmek serbest bırakmak veya bir bağı çözüp bağlı olanı salmak anlamlarına gelir.¹⁰¹ Terim olarak ise; boşama ehliyetine sahip olan kocanın tek taraflı iradesiyle hanımını belli lafızlar kullanarak derhal veya gelecekte belirttiği bir zaman itibariyle boşamasıdır.¹⁰² Erkeğin hanımını boşaması şeklindeki tanım genel bir tanım olup yeri geldiğinde diğer boşama çeşitleri de talak ile ifade edilebilmektedir.¹⁰³

Şiddetli geçimsizlik durumunda tüm çözüm önerilerine rağmen bir düzelme belirtisi görülmediğinde ayrılmak için başvurulacak en pratik yol, erkeğin tek taraflı iradesiyle hanımını boşamasıdır.

b. Kadının Talebi İle Boşanmanın Gerçekleşmesi

Nasihatin ve fedakârlığın hiçbir şekilde fayda vermediği durumlarda kadının ayrılma hakkı vardır. İslam hukukunda kadının talebi ile ayrılma üç şekilde gerçekleşir. Birincisi, “tefviz-i talak” şeklindeki kadının erkeği boşamasıdır. Tefviz-i Talak, nikâh akdi

⁹⁸ Cessas, II, 157–158; Behûtî, V, 232.

⁹⁹ Paçacı, İbrahim, “Sosyal Hayattaki Değişim Sürecinde İslam Hukuku”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Nisan 2007, Konya, XII, 59–92.

¹⁰⁰ Ömer Ferruh, *İslâm Aile Hukuku*, trc. Yusuf Ziya Kavakçı, Sebil Yay., İstanbul 1994, s. 149.

¹⁰¹ İbn Manzûr, X, 226.

¹⁰² Serahsî, Şemsüddin Muhammed b.Ebi Sehl, *el-Mebsût*, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, t.y. VI, 2; İbn Hümâm, III, 463; İbn Kudâme, VIII, 234; Şirbîni, III, 279.

¹⁰³ Bardakoğlu, , s. 1.

enasında veya sonrasında boşama yetkisinin kendisine de verilmesini şart koşan kadının tek taraflı irade beyanıyla, erkeğin rızasına veya mahkemeye başvurmaksızın bu yetkiyi kullanma hak ve yetkisine sahip olmasıdır.¹⁰⁴

İkinci şekil ise “hul” olup, kadının kocasından boşamayı istemesidir. Hul’ sözlükte; çıkarmak, gidermek, soyunmak, elbiseyi çıkarmak, ayırmak gibi anlamlara gelir.¹⁰⁵ Fıkhi bir terim olarak ise; kadının belli bir bedel vermesi karşılığında kocanın ayrılmaya razı olması üzerine evlilik bağından kurtulmasını ifade eder. Karşılıklı anlaşmayla gerçekleşmesi sebebiyle bu işleme “muhalea” adı verilir.¹⁰⁶

Hul’ erkek için de kullanılmaktadır. Ancak hükmü, kadının hul’undan farklıdır. Hul’un sebebi kadının nüşûzu ise koca kadından bedel alabilir, yok eğer hul’un sebebi kocanın nüşûzu ise, kocanın bedel alması mekruhtur.¹⁰⁷ Geçimsizliğin her iki taraftan olup eşlerin birbirlerinden hoşlanmaması ve karı-koca haklarını yerine getiremeyeceklerinden korkuyor olmaları halinde ise, eşlerin hul’ yapmaları ve kocanın bedel alması ittifakla caizdir.¹⁰⁸

İslâm hukukçuları, evlilik hayatı çekilmez hale geldiğinde kadının muhâlea yöntemiyle boşanma hakkına sahip olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Bu sebeple fıkıh kitaplarında geçimsizlik sebebiyle evliliğe son verme konusunda talak terimi kullanılmaz, daha çok hul’ ve muhalea kavramları kullanılır.

Üçüncü ayrılma şekli ise kadının mahkemeye başvurarak ayrılma talebinde bulunmasıdır. Buna da “tefrîk” denir. Mahkemenin müdahalesi ile evliliğin sona erdiği haller iki bölümde ele alınabilir. Birincisi, hukuki geçersizlik sebebiyle mahkemenin evliliğe müdahalesidir ki; bu durum nikâhın feshi olarak bilinmektedir. İkincisi ise eşlerin talebi nedeniyle mahkemenin evliliğe müdahalesidir. Buna göre, nikâh akdi esnasında veya sonrasında “tefvîz-i talâk” hakkına sahip olamayan ya da “muhâlea” yöntemiyle boşanmayı elde edemeyen kadın, evlilik hayatı kendisi için çekilmez hale geldiğinde, mezheplerin kabul etmiş olduğu bazı boşanma sebeplerinin bulunması halinde mahkemeye başvurarak “tefrîk” talebinde bulunabilir.¹⁰⁹

SONUÇ

Ailenin evlilik yoluyla kurulmasından sonra kalıcı olabilmesi için aileyi meydana getiren karı-kocaya önemli hak ve görevler düşmektedir. Bu karşılıklı hak ve sorumlulukların yerine getirilmesi sayesinde ailenin devamı, eşlerin birbirlerine yardımcı

¹⁰⁴ Bilmen, Ömer Nasuhî, Hukûk-ı islâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu, İstanbul 1970, II, 177. Bilmen, “Yalnız su da bedihidir ki, kadınların böyle bir ruhsattan istifâdeye kalkışmaları, kendileri için çoğu kere menfaatten ziyade zarar tevhit edeceğinden tasvibe, tavsiyeye sâyan görülemez” diyerek bu yetkinin çok dikkatli kullanılması gerektiğine dikkati çekmiştir.

¹⁰⁵ İbn Manzûr, VIII, 76.

¹⁰⁶ Atar, Fahreddin, “Muhalea”, *DİA*, XXX, 399.

¹⁰⁷ Serahsî, VII, 127; İbn Rüşd, I, 779.

¹⁰⁸ Bilmen, II, 270.

¹⁰⁹ Bilmen, II, 344.

olarak yeni nesilleri geleceğe taşımalarını sağlar. Aynı şekilde, genel aile sorunlarının ve özellikle eşlerin anlaşmazlıklarının önüne geçilmiş olur.

Eşlerin anlaşmazlığı durumlarında sorunların giderilmesi için birden fazla yol gösterilmiştir. İlk etapta eşlerden anlaşmazlıklarını aile mahremiyeti çerçevesinde karşılıklı diyalog, fedakârlık ve nasihatlerle çözmeleri istenmiştir. Bu yolla düzelmedikleri zaman erkeğe iki yol daha gösterilmiştir. Bunlardan biri eşini yatakta yalnız bırakmak, diğeri ise dövmektir. Bu da fayda vermezse sorun her iki taraftan seçilmiş hakemlere götürülür. Hakemlerin de en az karı-koca gibi düzeltici olmaları gerekir. Boşanma, asla çare olarak görülmemelidir

Eşler arasında meydana gelen anlaşmazlıkların çözümü için uzun bir süreye ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Çözüm için önerilen her yöntemin belirli bir süreye ihtiyaç duyduğunu düşündüğümüzde sürenin uzunluğunu tahmin edebiliriz. Uzun süre, taraflara sağlıklı düşünme imkânı da sağlamaktadır. Uzun süren çözüm arayışlarına rağmen hiçbir çare bulunmazsa güzellikle ayrılırlar.

KAYNAKÇA

AKGÜNDÜZ, Ahmet, “Hakem” , *DİA*, İstanbul, XV.

AKTAN, Hamza, “Kur’ân’a Göre Boşanma Prosedürü”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Ankara 2002, XIV.

ANSAY, Sabri Sakir, *Eski Aile Hukukumuzda Bir Nazar*, Ankara 1952.

ATAR, Fahreddin, “Muhalea”, *DİA*, XXX.

BARDAKOĞLU, Ali, *İslâm Hukukunda Boşama Yetkisi, Bu Yetkinin Sınırlandırılması ve Devri*”, Kadın ve Aile Sempozyumu Tebliği, Mehir Vakfı, Konya 1998.

BEHÛTÎ, Mansur b. Yunus b. İdris, *Keşşafu'l-Kinâ âla Metni'l-İkna*’, Beyrut 1982.

BİLMEN, Ömer Nasuhî, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, İstanbul 1970.

BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu’s-Sahih*, Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, Riyad, 2008.

CESSAS, Ebubekir Ahmed b. Ali er-Razi, *Ahkâmu'l-Kur’an*, Dârü'l Kütübî'l-Arabî, Beyrut, 1993.

DAĞCI, Şamil, “İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1999, XXXIX.

DUSÛKÎ, Şeyh Muhammed Urfe, *Haşiyetu'd-Düsûkî ale'ş-Şerhi'l-Kebîr*, Dâr u İhyâ'il-Kütüb'il-Arabî, t.y, y.y

EBU CEYB, Sa'dî, *Mevsuatü'l-İcmâ' fi'l-Fikhi'l-İslâmi*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk,1987.

EBU DÂVUD, Süleyman b.el-Eş'as es-Sicistanî, es-Sünen, Beytu'l-Efkârî'd-Devliyye , Riyad.t.y.

EBU ZEHRA, Muhammed, *el-Ahvalü'ş-Şahsiyye*, Daru'l-Fikr'l-Arabî, t.y.

FİRÛZÂBÂDÎ, Ebu Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Heyetü'l -Mısıriyyeti'l -Amme Li'l-Kitab t.y.

HALLÂF, Abdulvehhab *Ahkâmu Ahvâli'ş-Şahsiyye* ,Dârü'l Kalem, Kuveyt, 1990.

HEYET, *Mu'cemu'l Vasît*, İstanbul, 1992.

HEYET, *el-Mevsûatu'l-Fikhiyye*, Vizâretü'l-Avkâf ve'ş-Şuûnu'l-İslâmiyye, Kuveyt, 1983.

HEYET, *Kur'an Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: Ankara 2003.

İBN ABİDÎN, *Reddü'l-Muhtar, Ale'd -Dürri'l Muhtar*, Dâru'l-Kutubi'l- İlmiye, Beyrut, t.y.

İBN ARABÎ, Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Dârü'l-Kütübî'l -İlmiyye, Beyrut, t.y.

İBNİ. ÂŞUR, Muhammed Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Darü't-Tunusiyye li'n-Neşr, Tunus, 1984.

İBN HAZM, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd, *el-Muhallâ*, X, 87, Kahire, 1967.

İBN HÛMÂM, Kemâlüddin Muhammed b. Abdulvâhid *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut, 2003.

İBN KAYYİM, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyüb b. Saîd ez-Zer'î, sonra Dimeşkî, *Zâdu'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, çev. Şükrü Özen, İklim Yayınları, İstanbul 1988.

İBN KUDÂME, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni*, Dâru Âlemi'l-Kutub y.y., 1997.

İBN MÂCE, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid, *Sünenü İbn-i Mâce*, Dâru İhya'il-Kütübî'l-Arabî, t.y,y.y.,

İBN MANZÛR, Ebu Fadl Celaluddin Muhammed b. Mükrim, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut 1997.

İBN RÛŞD, Ebu Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *Bidâyetü'l- Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Beyrut, 1995.

İBN TEYMİYYE, Ebu Abbas Takıyyuddîn Ahmed b. Abdülhalîm b. Mecdiddîn b. Abdüsselâm b. Teymiye el-Harranî, *Mecmûu'l-Feteva'l Kübra*, Riyad,1977.

İSFEHANÎ, Ragıb, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, Beyrut 2005.

KARAMAN, Hayrettin, *İslam'da Kadın ve Aile*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006.

KÂSÂNÎ, Alâuddin Ebû Bekr b. Mes'ûd , *Bedâi'u's-Sanâi fî Tertîbi's-Şerâi'*, Kahire,1910.

KURTUBÎ, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensari, *el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an*, Beyrut,2006.

MAKDÎSÎ, İbn Kudâme, Şemsüddîn Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ebî Ömer Muhammed, *eş-Şerhu'l Kebîr alâ Metni'l-Muğni*, Dâru'l-fikr, Mekke,1992.

MÜSLİM, Ebu Hüseyin Müslim Haccac el-Kuşeyrî en-Nisaburî, *Sahih u Müslim*, Dâru İhyâi Kütübî'l-Arabî, Beyrut, 1991.

NEVEVÎ, Ebu Zekeriya Muhyiddin b. Şeref, *Kitabu'l-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzebi li's- Şirazi*, Kahire, 1995.

-----, *Ravzatü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müttekîn*. Beyrut 1970.

ÖMER FERRUH, *İslâm Aile Hukuku*, trc.Yusuf Ziya Kavakçı, Sebil Yay., İstanbul 1994.

PAÇACI, İbrahim, “Sosyal Hayattaki Değişim Sürecinde İslam Hukuku”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Nisan 2007, Konya, XII.

REMLÎ, Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Hamza el-Ensârî, *Nihâyetü'l Muhtac ilâ Şerhi'l-Minhâc* Mektebet'ü Mustafa el-Babî el-Halebî, y.y.1967.

SERAHSÎ, Şemsüddin Muhammed b.Ebi Sehl, *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, t.y.

ŞİRÂZÎ, Ebû İshak İbrahim , *el-Mühezzeb fî Fıkhi mezhebi'l-İmami'-Şafîu* Kahire, t.y

ŞİRBİNÎ, Şemsuddin Muhammed b.Hatîb, *Muğni'l-Muhtac*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1999.

TABERÎ, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Camîu'l-Beyan, An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Mısır 1954.

TABERSÎ, Ebu Ali Fadl b. Hasan, *Mecmeu'l- Beyan fi Tefsiri'l- Kur'an*, Beyrut, 1994.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, *Türk Medeni Hukuku*, İstanbul Matbaacılık, İstanbul 1949.

ZEBİDÎ, Muhibbuddin Ebu Feyz es-Seyyid Murteza, , *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmus*, Matbaatü Hükûmeti'l-Kuveyt 1975.

ZEYDAN, Abdülkerim, *el-Mufassal fi Ahkâmi'l- Mer'eti'l-Müslime*, Beyrut, 1993.